

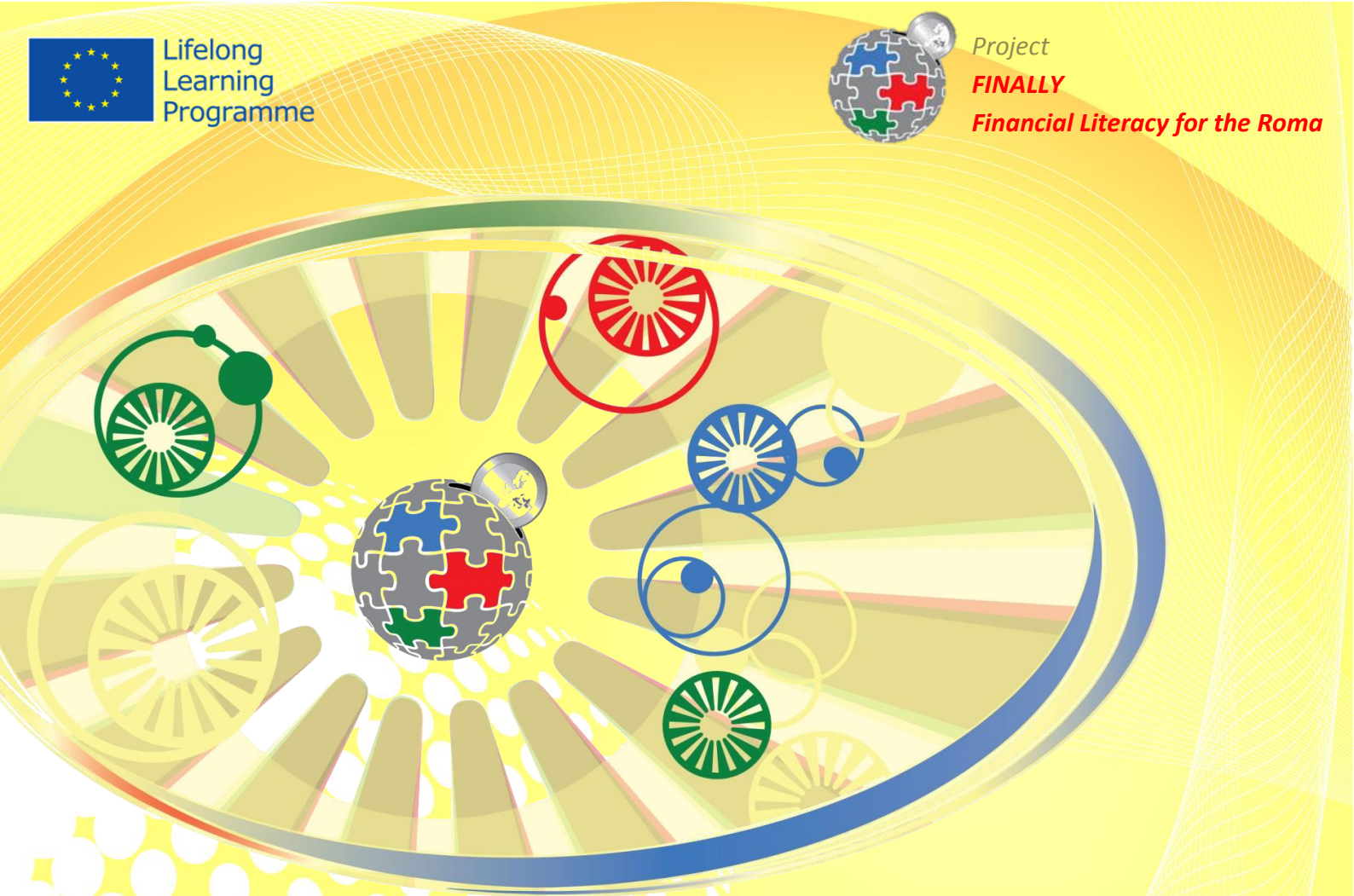
Lifelong
Learning
Programme

Project

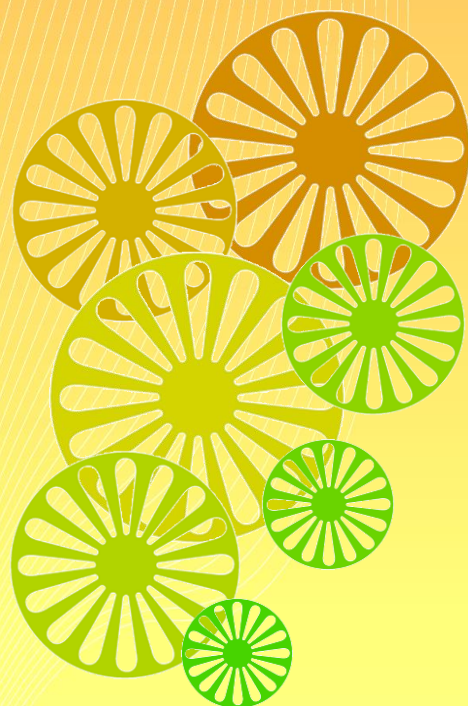
FINALLY

Financial Literacy for the Roma

Управљање неизвесношћу

*Истраживање нивоа финансијске писмености
ромских породица у шест земаља*

Идентификација пројекта

Пројекат: Grundtvig Multilateral

Назив пројекта: Финансијско описмењавање Рома (Financial Literacy for the Roma)

Акроним: FINALLY

Бр, пројекта: 527860-LLP-1-2012-1-SI-GRUNDTVIG-GMP

Трајање пројекта: 1. 11. 2012 – 31. 1. 2016

Координатор пројекта: Development and Education Centre Novo mesto (RIC Novo mesto), Slovenia

Информације о е-књизи

Наслов: Управљање неизвесношћу. Истраживање нивоа финансијске писмености ромских породица у шест земаља

Аутори: Увод, Друштвено-економска позиција Рома, Закључци и препоруке: Oana Marcu

Дизајн и методологија истраживања, Резултати: Anita Bacigalupo

Публикација је заснована на националним извештајима чији су аутори:

Oana Marcu и Anita Bacigalupo (Италија)

Ана Поповић и Јелена Станковић (Србија)

Savka Savova (Бугарска)

Gabi Ogulin Počrvina и Simona Pavlin (Словенија)

Eva Nemčovská, Mária Garabášová, Martin Rusnák (Словачка)

Joseph Hassid и Angela Karali (Грчка)

Партнери: Razvojno Izobraževalni Center Novo mesto (Словенија), Економски факултет Универзитета у Нишу, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave (Словачка), Codici Agenzia di Ricerca Sociales.c. (Италија), Фондација „Здраве и социално развие“ (Бугарска), Techniki Ekpaideftiki KEK SA (Грчка), University of Piraeus Research Center (Грчка)

Издаје: Развјно образовни центар Ново место (RIC Novo mesto)

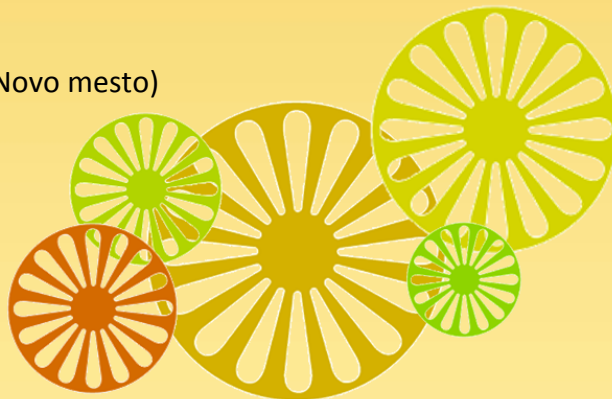
За издавача: Marjeta Gašperšič

Дизајн: Michal Rafajdus

Лектура: Tina Kočever Donkov

Превод: Tailormade productions

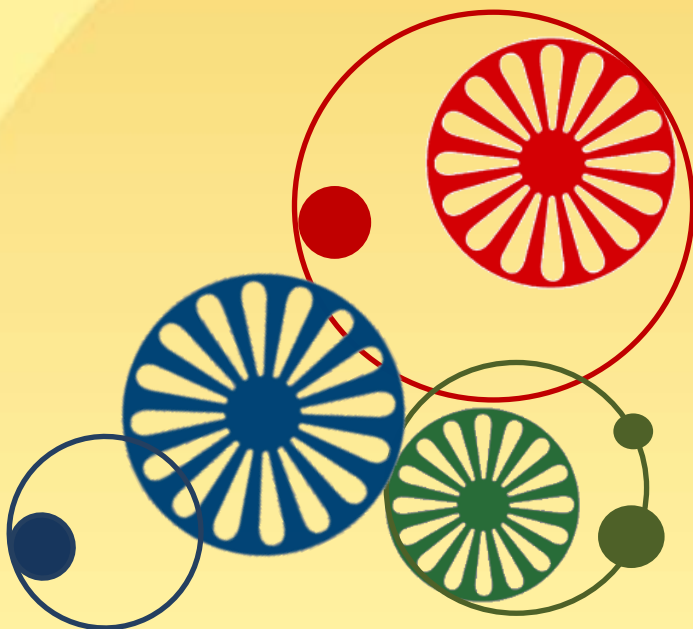
Година објављивања: 2015

Овај пројекат је финансијски подржан од стране Европске Комисије. Ова публикација одсликава само ставове аутора и Комисија се не може сматрати одговорном за употребу информација које су садржане у њој.

Садржај

Introduction.....	4
1. Друштвено економски положај Рома	5
1.1 Становање	6
1.2 Запошљавање	8
1.3 Остали аспекти социјалне инклузије	9
1.3.1 Здравље	9
1.3. 2. Школство.....	10
1.3.3. Могућности за образовање одраслих.....	11
2. Дизајн и методологија истраживања.....	12
3. Резултати истраживања	14
3.1. Извори прихода	15
3.2 Потрошња.....	16
3.3 Перцепција економског успеха	20
3.4 Штедња, инвестиције и кредит	21
3.5 Односи са банком.....	23
3.6 Планирање будућности	24
4. Закључци и препоруке	25
Референце	28

Увод

У овој публикацији је приказан сажетак резултата теренског истраживања које су спровели локални партнери у шест земаља у оквиру пројекта Finally. Пројекат Finally је усмерен на развој и тестирање тренинг програма за финансијско описмењавање, посебно усаглашеног са потребама Рома везаних за образовање.

Иницијално истраживање које је приказано у овој публикацији односи се на ромске¹ породице и њихове начине управљања финансијама. Истраживање ове теме омогућило нам је да разумемо њихов животни стил, да истражимо импликације свеприсутног проблема сиромаштва и да сагледамо целу слику везану за процесе социјалне инклузије ових друштвених група у ширем смислу. Конкретно, начини потрошње указују на аспект новца који је више симболички: везан за класу, етничку припадност, припадање и идентитет. Велики део новца доспева из пошиљки из иностранства, што указује на велики број припадника ових група који су емигрирали у земље иностранства. Због тога смо, говорећи о управљању финансијама Рома, дотакли многе аспекте њиховог живота.

Истраживања ромских група су генерално малобројна и статистички показатељи су често непоуздани. Основни разлог за то је чињеница да је заступљеност Рома у националном узорку ниска, због стигме која је повезана са њиховим идентитетом. Међутим, током неколико последњих година, многе су иницијативе спроведене у циљу истраживања и преношења информација о тешкој ситуацији у којој живи највећа етничка мањина у Европи, првенствено у смислу структурних неједнакости и свакодневне дискриминације (The European Union Agency for Fundamental Rights – FRA – and UNDP 2012).

Такође, тешко је проценити прецизан број Рома који живе у свакој европској земљи. Истраживања показују да је ромска популација неједнако распорострањена у европи (Piasere, 2004). У земљама Источне Европе, попут Румуније, Бугарске, Мађарске, Словачке, Србије и БЈР Македоније, постоји највећа заступљеност рома (од 3,8% до 11% популације). У неким земљама Јужне и Источне Европе, постоји мања заступљеност Рома, нпр. у Грчкој (1,5%), Словенији (0,4%), Албанији, Чешкој и Турској. У Западној Европи, земље попут Шпаније, Француске, Португалије и Ирске, имају и локалне историјске групе и новопридошле

¹ Термином Роми означавамо све друштвене групе које могу бити укључене у ову категорију (укључујући и Синте у Италији). У овом тексту смо то чинили због сажетости, док смо у неким истраживањима, водили рачуна и укључивали људе из различитих етничких група у оквиру категорије Рома и истицали разлике које постоје између припадника различитих група.

мигранте и заступљеност Рома у овим земљама је од 0,6 до 1,6% укупне популације. Заступљеност Рома у Италији је 0,1-0,15% генералне популације. У скорије време, миграцијски токови са Истока на Запад су променили састав и број локалних ромских група, нарочито након пада режима у некадашњим социјалистичким државама. Међу земљама у којима је истраживање спроведено, Бугарска, Словачка и Србија имају највише учешће Рома; Грчка и Словенија имају просечну заступљеност Рома, док Италија има најмањи проценат Рома у генералној популацији – што је типично за земље Западне Европе. Италија и Грчка су последњих година постале дестинацијске земље, док су остале земље из којих миграције полазе. Иако се заступљеност разликује, постоје бројне заједничке карактеристике ситуације у којој живе Роми у овим земљама, првенствено у смислу лоших животних услова, социјалне инклузије и структуралне дискриминације.

У наставку текста, полазимо од описа социо-економске ситуације ових група у земљама у којима је спроведен пројекат, првенствено од описа тема које су значајне за финансијски менаџмент у породицама и за образовање одраслих. Потом смо приказали методологију која је коришћена у пројекту и објаснили избор места на којима је истраживање спроведено. У секцији која се односи на резултате, приказали смо основне налазе студије који се односе на приходе на нивоу породица, шеме потрошње и трошкове, као и на перцепцију економског успеха. Детаљно су приказани и планови за будућност, перспективе везане за штедњу и инвестиције интервјуисаних Рома. Још једна истраживана тема односи се на искуства Рома са банкама и другим финансијским институцијама. На крају смо истакли импликације за развој програма за образовање одраслих и конкретно за побољшање финансијске писмености ових група, као начин повећања нивоа њиховог благостања и борбе против сиромаштва.

1. Друштвено економски положај Рома

У циљу разумевања финансијског менаџмента на нивоу породица, почињемо са анализом социо-економске ситуације Рома, која има утицаја на процес социјалне инклузије. Указаћемо на одређене проблеме који су последица сиромаштва и дискриминације, а који утичу на свакодневно управљање домаћинством и финансијама. Два најзначајнија проблема, по нашем мишљењу, односе се на становање и запосленост, који су веома несигурни. Остали аспекти социјалне инклузије, као што су здравље и школство, такође

подразумевају одређена структурна ограничења са којима се породице суочавају приликом покушаја да се носе са сиромаштвом или изађу из њега. На крају овог дела, реконструисаћемо оквир образовања одраслих Рома у земљама у којима је спроведен пројекат, како бисмо видели шта финансијско описмењавање може донети у смислу иновација и користи.

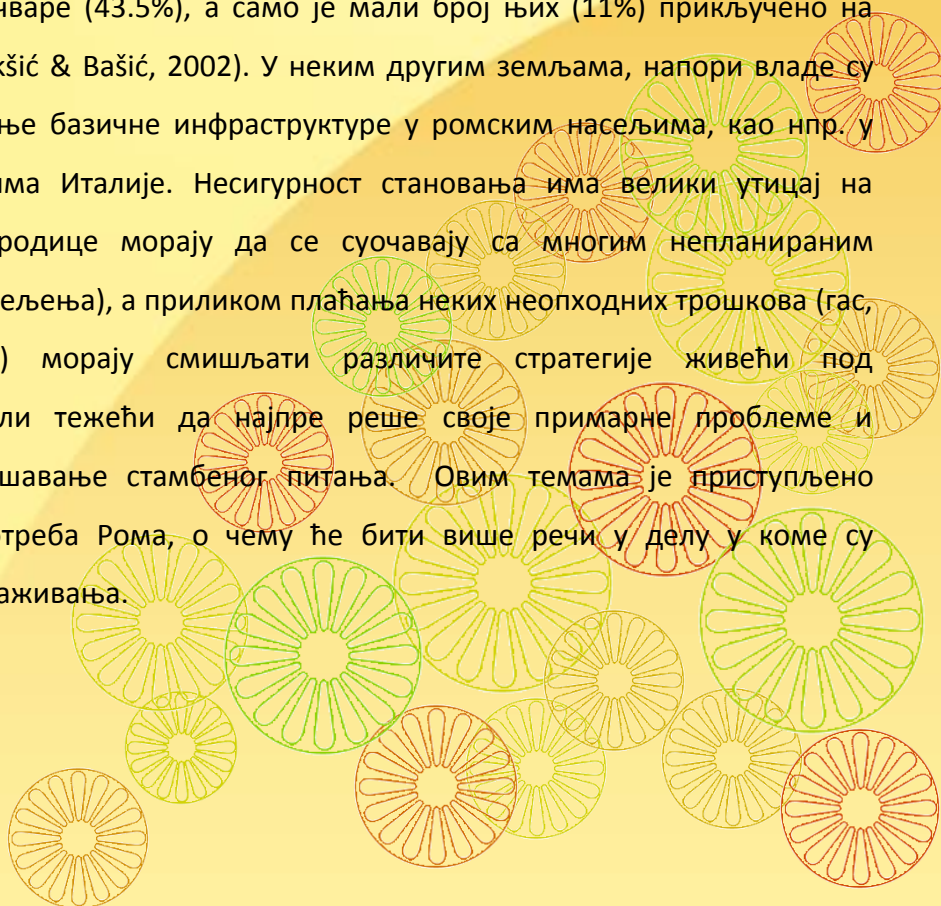
1.1 Становање

Сегрегација и услови становања који су испод прописаних стандарда, односе се на већину ромских насеља, што је потврђено у већини студија спроведених у Европи (European Union Agency for Fundamental Rights - FRA, 2009). Иако Роми на неким местима живе у етнички измешаним срединама, нпр. у Словенији (регион Прекмурје) и Италији у „социјалним становима“, у већини земаља они живе у насељима у којима живе искључиво Роми. Понекад је сегрегација резултат државне политике, јер се неким пројектима усмереним на Роме само одржава или појачава изолација ових заједница (Fundamental Rights Agency report on housing, 2009). Други разлог за сегрегацију може се наћи на приватном тржишту некретнина. Сегрегација у смислу становања може имати негативне последице и на друге аспекте социјалне инклузије, као што је отежана интеграција на тржишту рада, креирање сегрегираних школа и отежани приступ здравственим услугама. То такође значи и да се Роми суочавају са посебним трошковима везаним за становање, који често нису исти као у случају појединаца који живе у другим насељима. Још један проблематични аспект је везан за правни статус многих насеља. Многа од њих се сматрају упориштима насиља, честих сукоба и сл. што резултује изузетно великом несигурношћу становања. Нерешена питања својине над насељеним земљиштем је још едан велики проблем рома у Словачкој (FRA, 2009); 70% кућа у којима живе урбани Роми у Бугарској је нелегално изграђено (National statistics institute of Bulgaria - NSI, 2011), 63.000 Рома у Грчкој живи у камповима у којима нису обезбеђени инфраструктурни предуслови (FRA, 2009); у Србији је 34,6% ромских насеља нелегално изграђено, а 35,4% илегалних насеља је раширено око планираних језгара легалних насеља (Jakšić & Vašić, 2002). Слична је ситуација и у Словенији (Varga & Friškič, 2013). Услови становања у нерегуларним камповима су изузетно сурови, и утичу на здравље људи као и на смањење могућности за престанак социјалне искључености. У извештају Грчког Омбудсмана (No.16048/2007) је наведено: *„Роми живе у трагичним условима са глодарима, на милост и немилост екстремних временских услова и феномена, под*

утицајем епидемијских обољења, углавном изазваних додиром са смећем које су плаћени да прикупљају и склањају са свих подручја Атике” (цит. у: FRA, 2009, стр. 73).

Уз то, куће у којима живе Роми су мање него оне у којима живе припадници већинског становништва и услови становања су испод стандардних. Иако неки Роми живе и у становима, у свим земљама у којима је спроведено истраживање – они чешће живе у другим типовима кућа. У Бугарској, етнички Бугари живе у стамбеним просторима величине 23,2м² по становнику, док Роми имају само 10,6 м² по особи на располагању (National Statistics Institute of Bulgaria - NSI, 2011); у Србији 16% интервјуисаних породица живи у простору до 25м², а 20% породица живи у простору величине 26-40 м² (при чему је просечна величина породице – 5 чланова) (Jakšić & Bašić, 2002). Најекстремнији услови становања подразумевају шупе или шаторе, и присутни су у свим испитиваним земљама; остали случајеви подразумевају и просте куће које су изградили сами Роми, кампере и караване као привремене стамбене просторе (нпр у привременим камповима у Италији и насељима у Словенији).

Насеља су углавном пренасељена, често се налазе на рубовима градова, и недостају им адекватни канализациони системи. Студија спроведена у Словачкој 2004. године, показује да је само 19% ромских насеља имало канализацију, 41% приступ снабдевању гасом, 63% приступ снабдевању водом, док је 91% имало приступ мрежи електричне енергије (Jurásková, Kriglerová&Rybová, 2004, цит. у: FRA, 2009). Већина насеља у Србији заправо представља нехигијенске мочваре (43.5%), а само је мали број њих (11%) прикључено на инфраструктурне системе (Jakšić & Bašić, 2002). У неким другим земљама, напори владе су били усмерени на поправљање базичне инфраструктуре у ромским насељима, као нпр. у Словенији и неким регионима Италије. Несигурност становања има велики утицај на економију домаћинства: породице морају да се суочавају са многим непланираним трошковима (нпр. у случају исељења), а приликом плаћања неких неопходних трошкова (гас, електрична енергија, вода) морају смишљати различите стратегије живећи под нестандартним условима или тежећи да најпре реше своје примарне проблеме и инвестирају у дугорочно решавање стамбеног питања. Овим темама је приступљено дубински у истраживању потреба Рома, о чему ће бити више речи у делу у коме су представљени резултати истраживања.

1.2 Запошљавање

Према подацима приказаним у извештају из 2012. године (Report of the Fundamental Rights Agency & UNDP), заступљеност Рома запослених у официјалном економском сектору је 35% у Бугарској, 29% у Словачкој, 25% у Грчкој и само 11% у Италији. Ови подаци се не односе на самозапослене, али су и даље значајно нижи него за не-ромску популацију у овим земљама. У Србији је самозапослено свега 51% од 74,9% радно способног ромског становништва (Bodewig & Sethi, 2005). Власти у Словенији и друге институције, процењују да је само 2-10% свих Рома у Словенији запослено (Urad Republike Slovenije za narodne manjšine, 2006). Међутим, у 2010. години, према незваничним подацима Националне службе за запошљавање у Словенији, 955 Рома је било укључено у Програме активне политике запошљавања, што је знатно више него пре економске и финансијске кризе (у 2007. години је у ове програме било укључено 830 Рома). Овај број представља 10% ромске популације у Словенији, што је виши проценат укључености у ове програме, него за остатак популације (Korpič Horvat, 2010). Ниски нивои запослености су везани и за укљученост у неформални рад, који може постати и илегалан када ствара недокументоване приходе или када недостају дозволе за његово спровођење. Честа неформална занимања у земљама у којима је спровођено истраживање су: плаћени послови који се неформално врше за пријатеље и чланове породице, продаја добара на пијацама или од врата до врата, сакупљање отпада или рециклабилних материјала, прошење. Ове активности представљају решење за незапосленост, али за резултат имају нередовне приходе, мале добитке и несигурност. У Италији, ако додамо томе и људе који раде нередовно и/или су самозапослени, удео запослених Рома и Синта се повећава са 11% на 34,5% (Fondazione Casa dell'carità "Angelo Abriani", 2012). Пошто је учешће жена у популацији незапослених знатно веће него учешће мушкараца, многе жене брину о домаћинству, што ојачава њихове традиционалне улоге и смањује могућности за учешће у јавном животу. Истраживања спроведена у Србији указују на то да је број незапослених Ромкиња четири пута већи од броја незапослених Рома (UNDP Srbija, 2006), док подаци служби из Словеније показују да жене чине половину броја регистрованих незапослених појединаца у овој земљи (Korpič Horvat, 2010).

Уз ове нивое незапослености, приходи ромских породица су генерално нижи него приходи припадника већинског становништва, при чему су приходи многих породица испод линије сиромаштва. У Бугарској и Словенији, више од 80% ромских домаћинстава пати од озбиљне

материјалне депривације² (FRA & UNDP 2012). У Италији, апсолутно сиромаштво међу Ромима достиже 82,1% у целој земљи (приходи су нижи од 843€ за породицу са 3 члана). Проценат Рома који живе у домаћинствима која су у ризику од сиромаштва је: 88% у Бугарској, 91% у Словачкој, 89% у Италији, док је ризик за генералну популацију око 50% у прве три наведене земље и 40% у Италији (FRA & UNDP 2012). Када се узму у обзир ниски и несигурни приходи, као и висок ризик сиромаштва, јасно је да је управљање финансијама веома осетљиво питање које захтева да Роми буду још вештији од не-ромских породица: када породице не могу приуштити нека од основних добара, приоритизација и планирање су од великог значаја за преживљавање. Такође, знатно је теже проценити износ и учесталост прихода, тако да је интересантно и неопходно детаљније испитати, у делу који се односи на резултате, како породице заправо успевају да преживе сваког месеца са променљивим приходима.

1.3 Остали аспекти социјалне инклузије

1.3.1 Здравље

Здравствено стање има утицаја на економију на нивоу породице као и на управљање финансијама, јер трошкови зависе од опште добробити чланова породице. Одржавање и унапређење здравственог стања захтевају средства и генеришу трошкове, што се види већ на примеру здравственог осигурања: у неким земљама одређене групе Рома не остварују користи од националног здравственог осигурања и зато су принуђени да се обрате здравственим установама тек када се суоче са тешким здравственим проблемима. Здравствено осигурање је велики проблем за многе Роме у Бугарској (само 45% Рома га има), али и у Грчкој (има га 60% Рома) и у Италији (80%), а нешто мање у Словачкој (здравствено осигурање има скоро 90% становника) (FRA & UNDP, 2012). У Словенији се од 2009. године медицинске услуге пружају онима који се квалификују за социјалну помоћ, тако да већина Рома у Словенији остварује право на основно и додатно здравствено осигурање (Varga & Friškič, 2013). И здравље је фактор који доприноси незапослености – висок је проценат Рома чији здравствени проблеми ограничавају њихове дневне активности и тиме и

² Ово значи да они не могу приуштити бар једно од наведених: да плате кирију или рачуне за комуналије, да адекватно загревају своје станове, да се суочавају са неочекиваним издацима, да једу месо, рибу или протеински еквивалент сваког дана, да имају одмор у трајању од недељу дана ван куће, аутомобил, машину за прање веша, ТВ у боји, телефон.

њихов посао: у старосној групи од 35 до 54 година, 17% Рома у Бугарској и Грчкој има такве здравствене проблеме, 22% у Словачкој, и скоро чак 30% у Италији (FRA & UNDP, 2012). Истраживање које се односи на домаћинства у Србији указује на то да 17,4% Рома у старосној групи од 25 до 44 година, пријављује да има хронична обољења, што је знатно више него на нивоу укупне популације, где је тај проценат 6,8% (Bodewig & Sethi, 2005). У Словенији је 1/3 Рома гојазна, имају висок ниво холестерола у крви, обољења и повреде кичме, повишен крвни притисак, а 1/5 има плућна обољења (бронхитис, астма) (Varga & Friškič, 2013).

1.3. 2. Школство

Могућности за образовање Рома, иако нису ограничене на папиру, под утицајем су неједнакости. По подацима Европског центра за мониторинг расизма и ксенофобије (EUMC, 2006), неједнакости и дискриминација Рома у образовном систему су резултат бројних фактора. Прво, ромски ученици, родитељи и заједница имају мање учешће у предшколским програмима, мање претходно образовање и страх од асимилације; културалне и језичке баријере. Друго, наставници често немају адекватну обуку и подршку; заједно са њиховим вршњацима, они могу шиканирати ромске ученике (нпр. расне увреде, малтретирање и жртвовање); индиректно их могу подценити и усмерити њихове каријере ка лоше плаћеним пословима. Уз то, у истраживањима се истиче недостатак учитеља Рома у школама. Треће, институционална дискриминација води потешкоћама у упису и похађању школа (бирокупски захтеви попут резиденцијалног статуса); сегрегацији у неким школама и одељењима; уписивању у школе за децу са посебним потребама; уписивање у ниже разреде у односу на оне који су одговарајући старосном добу ромских учесника; недостатак интеркултуралних курикулума и средстава у школама (EUMC, 2006).

Писменост и претходно образовање представљају проблематичне карактеристике већине Рома у европским земљама. У Италији, 81% испитаника у националном попису Рома је било неписмено; ниво образовања остаје низак у поређењу са генералном популацијом, али се полако повећава у случају младих: средњу школу завршило је више од половине испитаника млађих од 20 година, у поређењу са 11% особа старијих од 50 година (Fondazione Casa dell'carità "Angelo Abriani", 2012).

У Бугарској, резултати Пописа из 2011. године (NSI, 2011), показују да 21,8% Рома није завршило основну школу и било неписмено, док у Србији, по Попису из 2002. Године, 61% Рома нема завршену основну школу (UNDP Srbija, 2005). У Словенији, 98,2% незапослених

Рома у Југоисточној Словенији и 90% незапослених Рома из региона Прекмурје (ова два региона насељена Ромима се међусобно веома разликују) немају завршену основну школу и практично су неписмени (Vlada Republike Slovenije, 2010). Број деце која завршавају основну школу се повећава, али проценат остаје низак у поређењу са општом популацијом. Већина, углавном девојчица, напушта школу чим заврши обавезно деветогодишње школовање. Традиционалне родне норме и формирање породице, воде чешћем напуштању школе од стране девојчица, тако да је неписменост четири пута већа код жена него код мушкараца у Бугарској, и дупло већа у Италији. И те аспекте треба узети у обзир приликом дизајнирања образовних програма, пошто имају значајан утицај и на неопходно вештине и на стратегије и средства који би били коришћени у обуци.

1.3.3. Могућности за образовање одраслих

Док је већина програма за образовање Рома усмерена на теме везане за редовно школовање и резултате школовања малолетника, везане за квалитет интеркултуралног образовања и увођење посебних тема везаних за ромску културу у јавне школе, мало програма је везано за образовање одраслих Рома. Ово може бити резултат чињенице да је у неким земљама низак ниво развијености образовања одраслих уопште (нпр. у Италији) или је перцепција похађања јавних школа приоритет у социјалној инклузији. У Словенији је неколико центара за образовање одраслих или других институција (Центри за социјални рад, Службе за запошљавање, НВО, Црвени крст, локални здравствени центри, општине, основне школе, удружења Рома) развило неформалне програме за одрасле Роме који се односе на разне теме: побољшање квалитета живота, социјална инклузија, здравље, управљање домаћинством, комуникација, решавање конфликта, подизање свести јавности о образовању, подршка у запошљавању и промовисање културних догађаја. Ови програми подразумевају приступ заснован на искуствима, практично учење, најчешће у ромским насељима. То су просечни и дугорочни програми прилагођени потребама Рома.

У Грчкој је Народни секретаријат за образовање још 1984. године спровео студију везану за потребе Рома за образовањем, што је резултирало креирањем краткорочних, средњерочних и дугорочних програма прилагођених потребама Рома. Основни циљ ових програма је била социјална инклузија, а иницијално су се односили на тему писмености одраслих Рома, потом на друштвене и културне активности и развој образовних средстава. До средине 1990-их, програм је проширен и на вокационе тренинге. После 2001. године, образовање одраслих Рома у Грчкој је доживело заокрет – понуђени су им часови грчког језика и уписивани су у

тзв. *Друга шанса* школе. Други правац активности односио се на предавања и саветовање о родитељству, такође уз подршку ромских медијатора, што се сматра позитивном праксом.

У Бугарској је фондација „Ром“ спровела два програма за образовање одраслих Рома, у оквиру Националне стратегије за доживотно учење у Пловдиву, где живи највећа заједница Рома у овој земљи. Први програм се зове „Друга шанса“ и подразумева коалицију организација цивилног друштва које Ромима нуде средњешколско образовање, описмењавање, професионалне обуке и курсеве за социјалну интеграцију. У оквиру последње групе курсева, комуникација и социјалне вештине су основа за шире курикулуме, који се не односе само на компетенције у посебним областима, већ на уопштеније способности које могу бити од користи у разним областима. У оквиру пројекта, изграђен је и модерни објект за образовање одраслих које је проширено и на остале градове. Другим пројектом су таргетирани ученици средњих школа, којима је понуђена подршка за завршетак школовања.

У Србији су програми за образовање одраслих Рома били усмерени на основно функционално образовање и вокационе тренинге, и спроводиле су их и владине и невладине организације. Чак су покренуте и неке иницијативе за образовање одраслих појединаца на тему предузетништва, али нису усмерене искључиво на Роме. Највећи део образовних програма у Србији се односи на проблеме образовања деце, док је мало пажње посвећено одраслима и континуираном учењу.

У Италији нема пуно примера образовних програма за одрасле Роме. Већина њих се односи на вокационе тренинге и стажирање, и имају за циљ повећање шанси за запошљавање.

У Словачкој, прва парцијална методологија за образовање одраслих Рома ван школског система се управо појављује, као резултат превенционих активности и образовних програма за одрасле Роме које спроводе цивилне асоцијације и фондације. Образовни материјали настали у оквиру тих иницијатива нису јавно доступни и служе само за интерне потребе својих аутора (Kolthof & Lukáč, 2003).

2. Дизајн и методологија истраживања

Истраживање приказано у овој публикацији је спроведено у периоду март-септембар 2013. године у Бугарској, Грчкој, Италији, Србији, Словачкој и Словенији. Општи циљ истраживања је био да се истраже праксе управљања финансијама ромских породица у циљу разумевања приоритета, стратегија и садржаја тренинг курса финансијског описмењавања, који је

предвиђен пројектом. Локални тимови истраживача су најпре спровели кабинетско истраживање, користећи податке из секундарних извора (статистички подаци, законска акта, спроведена истраживања). Потом су спровели 115 полуструктурираних интервјуа са одраслим Ромима (што кореспондира узорку од 115 домаћинстава) и 11 фокус група са, у просеку, 9 професионалаца из области образовања одраслих Рома и социјалне заштите. Упутства за вођење интервјуа су била иста у свим земљама. Основне теме које су истраживане су биле: извори прихода, потрошња, перцепција економског успеха, штедња и инвестиције, кредити и позајмице, планирање будућности.

Група појединаца који су учествовали у теренском истраживању је формирана на основу логике намерног узорка, прво избором контекста у коме живе како би он одсликао карактеристике ромске популације у тој земљи (рурални и урбани, сегрегирани и не-сегрегирани, контекст особа које су рођене на том месту и миграната). Избор је вршен и на основу логике пригодног узорка, како би се омогућио лак и сигуран приступ испитаницима на основу претходних контаката организације са изабраним групама. Избор појединачних испитаника вршен је на основу квота које се односе на старост и пол: 30% одраслих жена, 30% одраслих мушкараца (обе групе особа старијих од 25 година) и 30% млађих одраслих, од 18-25 година старости. Различите карактеристике које би могле да утичу на управљање финансијама су узимане у обзир приликом дефинисања узорка, јер смо покушали да обезбедимо равноправну заступљеност појединаца са различитим приходима у породици, разне врсте занимања (формална, неформална, живот на социјалној помоћи), мале и веће породице, мигранти и староседеоци. Узимане су у обзир и типичне и атипичне ситуације (изузеци, маргинални случајеви, приче о успеху итд.). Због тога су ограничене могућности генерализације резултата на ниво целе ромске популације, али је омогућено дубинско разумевање ситуације посебних група и поређења локалних контекста по квалитативним димензијама.

Идентитет интервјуисаних испитаника је остао анониман, тако што смо им приписали шифрирана имена (формирана на следећи начин: узели смо прва два имена од имена земље, затим ознаку „И“ за интервјуе и „ФГ“ за фокус групе, чему је придодат одређени број, М за мушки и Ф за женски пол, а потом је додата и информација о старости, у годинама). Кратак опис локалних контекста истраживања је приказан у табели 1.

Земља	Контекст истраживања - град	Карактеристике
Бугарска	Насеље Факултета - Софија	Највеће ромско насеље у Софији и друго по величини у Бугарској. Незванично, у њему живи 35.000 -45.000 људи.
Грчка	Agia Varvara насеље - Солун	Смештено на удаљености од 10км од центра града, у њему живи око 35.000 становника.
	Chalandri насеље, град Chalandri	Око 70 породица (углавном великих, са припадницима неколико генерација) живи у овом насељу, већина становника је рођена и одрасла у њему.
Италија	Кампови Borgo Panigale, Savena и Navile – Болоња	Око 63 породице са 70 малолетних лица, живи у ова три „кампа“ које је институционализовала општина. Сви су Синти, држављани Италије.
	Пројекат социјалног становања, Болоња	Роми који живе у овим стамбеним просторима су углавном мигранти из Румуније и избеглице из република бивше Југославије.
	Piacenza	Популацију у овом насељу чини 100 појединаца, Синта, које је ту сместила општина – на рубном подручју града.
Србија	Насеље Београд Ма(ха)ла – општина Црвени Крст (подручје града Ниша)	Смештено је у самом центру града Ниша. Процењена популација Рома је 2.600 -4.500 људи.
	Насеље Црвена Звезда (или Сточни Трг) – општина Палилула (подручје града Ниша)	Смештено је на периферији Ниша, у општини Палилула. По званичним подацима, у њему живи 2.745 Рома, али се претпоставља да је овај број подцењен.
Словачка	Села Карусану и Krížová Ves у Источној Словачкој	Карусану има 2024 становника, око 100 Рома. Krížová Ves има 1300 Рома, од 1996 становника. Оба насеља су сегрегирана од остатка села.
Словенија	Насеље Brezje – град Ново Место	Највеће до 8 ромских насеља у општини Ново Место – у њему живи 313 од укупно 895 Рома у целом граду
	Насеље у општини Šentjernej	Рурално насеље са 140 ромских становника.

Табела 1. Опис локалних обележја истраживања

3. Резултати истраживања

Налази презентовани у овом делу текста, односе се на ставове испитаника, интервјуисаних Рома или стручњака који су учествовали у фокус групама. Они се односе на анализу извора прихода Рома и Синта, при чему су наглашене основне баријере које се сусрећу на тржишту рада. У наредном делу, приказан је преглед основних шема потрошње, које су потом повезане са животним условима Рома. У трећем делу су приказане перцепције Рома о економском успеху, док су у последња два дела овог одељка приказане праксе и перцепције везане за штедњу и инвестиције, укљученост у формалне и неформалне токове кредита и дуговања и односе са банкама и финансијским институцијама.

3.1. Извори прихода

Финансијска писменост је првенствено повезана са могућношћу управљања финансијама, дакле са изворима прихода који се анализирају на основу њихове учесталости, извесности, фактора који утичу на њих и могућности повећања или смањења у будућности. Идентификоване су две основне групе извора прихода испитаника, на основу њихове стабилности и редовности, које имају различите импликације на управљање финансијама и домаћинством. Прва група подразумева редовне изворе који се могу повезати са платом која се остварује на основу запослења, или потичу из система социјалне заштите. Ови приходи, иако нису увек довољни за покривање основних потреба чланова породице, се остварују редовно (најчешће месечно) и, на одређени начин, гарантују могућност планирања трошкова и штедње. Роми најчешће живе у ситуацијама екстремног сиромаштва, тако да је ризик од зависности од социјалних давања виши него код појединаца који имају стабилније услове рада. Шанса да се нађе посао је кључни проблем за већину интервјуисаних, нарочито у време економске кризе. На пример, у Словенији је основни извор прихода социјални трансфер – новчани и социјална помоћ, или дечији додатак.

Друга група прихода, која потиче из нестабилних и нередовних извора, може представљати једини извор прихода за породицу или чинити главни извор. Ови извори се односе на привремене и повремене послове, прикупљање отпада, продају робе или прошење, од чега је последње наведено типично за мигранте у Западној Европи. Ови извори веома осцилују што највише зависи од воље или капацитета појединаца да прихвате понуде за повремене или привремене послове (у зависности од здравственог стања, обавеза у породици и сл.), доступности и могућности продаје материјала или производа који су прикупљени (метални отпад, бакар, пластична амбалажа, итд.) и сезонских услова (нпр. за брање воћа или цвећа).

Сви идемо да сакупљамо флаше (PET амбалажу) – жена, деца, ја... Деца су мала и често их је срамота због тога што то морају да раде – другови из школе их виде и смеју им се – али и они морају да помогну и донесу неки новац кући. Не знам тачно колико флаша сакупимо месечно, није пуно, али подато их и узмемо довољно новца да купимо уље и неке намирнице, да можемо да једемо нешто.
(SRBI4M39)

Често су сви чланови породица укључени у неформални рад. Што више чланова породица има, већи је приход. Заједничко становање је начин да се прикупља више и да се, у исто

време, уштеди на станарини, рачунима за струју и сл., иако расту и трошкови. Приходи породице који могу допринети буџету домаћинства су могући, јер постоји изражен осећај припадности и зависности чланова домаћинства и припадника различитих генерација.

Економска криза је структурни феномен који утиче на услове у којима Роми живе и раде, у различитим контекстима истраживања, нарочито у Србији, Грчкој и Италији. Истраживањем спроведеним у Италији, на пример, откривено је да су неки интервјуисани Роми мигранти изгубили посао последњих година, док италијански Синти често раде у породичним фирмама и на неформалном тржишту. Први поменути су отпуштени због колапса неколико фабрика у Болоњи, док други поменути кажу да осећају последице кризе када прикупљају метал, јер су некада отпадни материјали били бесплатни, а сад се наплаћују.

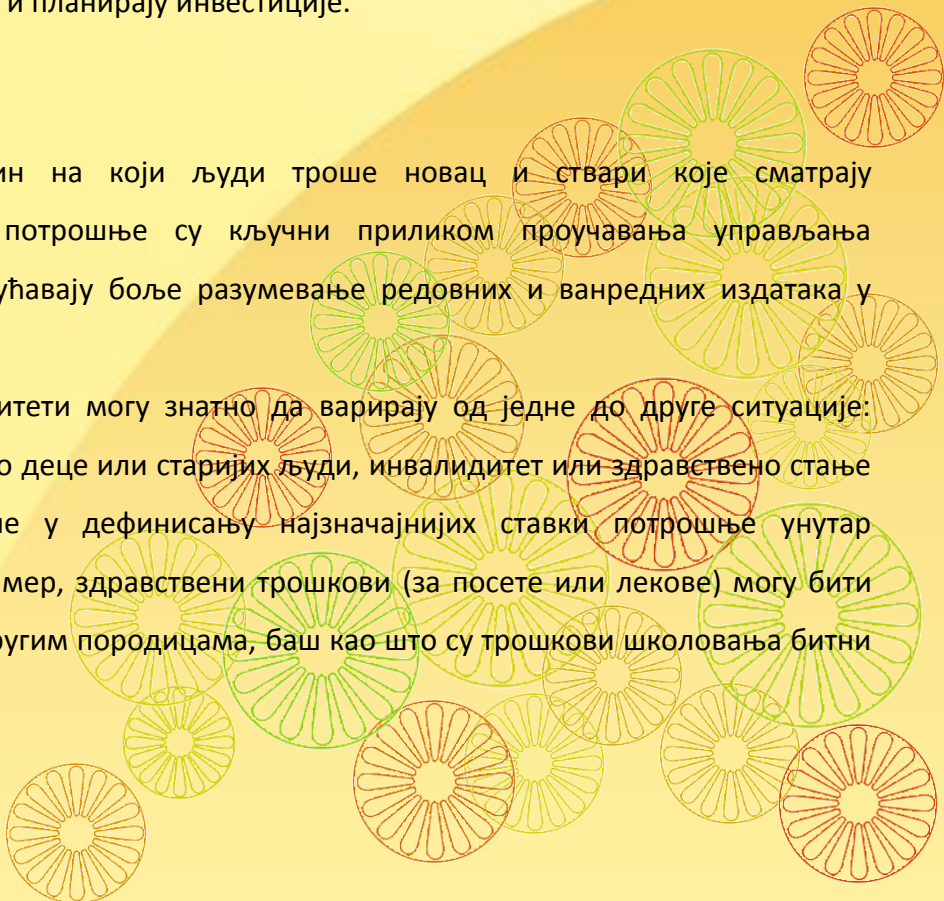
Да закључимо, могуће је нагласити неколико сличности везаних за изворе прихода у националним контекстима у којима је истраживање спроведено. Појединци који имају посао су вољнији и у могућности да назначе прецизну суму прихода које остваре сваког месеца. Са друге стране, појединцима укљученим у неформално тржиште је теже да квантификују прецизни износ месечне плате. Они добијају новац „на руке“ и немају прецизну идеју о износу плате, или нису вољни да је поделе са нама.

Уз то, истраживање је показало да су услови рада Рома и Синта изузетно несигурни и да ситуација утиче на стратегије које се користе у управљању финансијама. То се нарочито односи на интервјуисане појединце који задаћују нередовно, јер је веома тешко да процене своје трошкове, уштеде новац и планирају инвестиције.

3.2 Потрошња

Истраживање испитује начин на који људи троше новац и ствари које сматрају фундаменталним. Обрасци потрошње су кључни приликом проучавања управљања финансијама, зато што омогућавају боље разумевање редовних и ванредних издатака у породицама Рома и Синтија.

Резултати показују да приоритети могу знатно да варирају од једне до друге ситуације: састав домаћинства, присуство деце или старијих људи, инвалидитет или здравствено стање чланова су важне варијабле у дефинисању најзначајнијих ставки потрошње унутар породичне заједнице. На пример, здравствени трошкови (за посете или лекове) могу бити главни у једним, али не и у другим породицама, баш као што су трошкови школовања битни само за породице са децом.

Процес доношења одлука може одражавати односе међу половима унутар сваке породице. Не постоје општи модели одлучивања о томе које су најважније ставке за куповину у одређеном временском тренутку. Подела радне снаге у ромским породицама је родно условљена, баш као што су и начини трошења: мушкарци боље од жена знају износ месечних извора прихода, док жене могу боље него мушкарци калкулисати колико породица троши на храну и свакодневне издатке.

Храна представља најзначајнију ставку у расходима за највећи број интервјуисаних породица. Сматра се суштинским, не само због своје улоге у преживљавању породице, него и због тога што значајно оптерећује породични буџет. Ово је у вези са бројем чланова породице. Ромске породице имају различите навике у куповини: иду у велике набавке једном месечно у великим тржним центрима или за свакодневне потребе одлазе у мале супермаркете у близини куће. Ова два начина куповине су у вези са општом економском ситуацијом сваке породице: када имају месечну плату, често и одлазе у месечне набавке, али ако раде и зарађују од данас за сутра, онда бирају да купују и храну дан за даном. Дневне куповине се могу приписати и недостатку фрижидера или простора за чување хране.

У зависности од капацитета за складиштење хране код куће, дневно купују храну која се може трошити истог дана, кувано месо, печење. Роми који живе у бољим условима могу купити нешто веће количине јер они имају простора за складиштење хране (фрижидери, плакари) током најмање недељу дана. Али постоје и породице које су принуђене да свакодневно иду до радње и троше више новца, зато што не купују само оно што им је потребно, већ и друге ствари. (SI-FG-2)

Занимљив пример долази из Бугарске где издвојено насеље у коме живе Роми омогућава и ствара унутрашњи економски систем између становника, што им такође помаже да се изборе са недостатком новца. Уобичајена стратегија овде је куповина намирница на кредит у локалним мини-маркетима.

У малопродајним објектима (продавнице, маркети, ресторани итд.) људи раде са људима који се међусобно познају, тако да им се може веровати да ће вратити новац који су позајмили, нпр. људи дају ствари на кредит само купцима који могу гарантовати да ће вратити на крају месеца. Зато раде без проблема. Новац се не даје свима редом. Насеље је релативно затворена заједница у којој се сви међусобно познају (BG-FG-1).

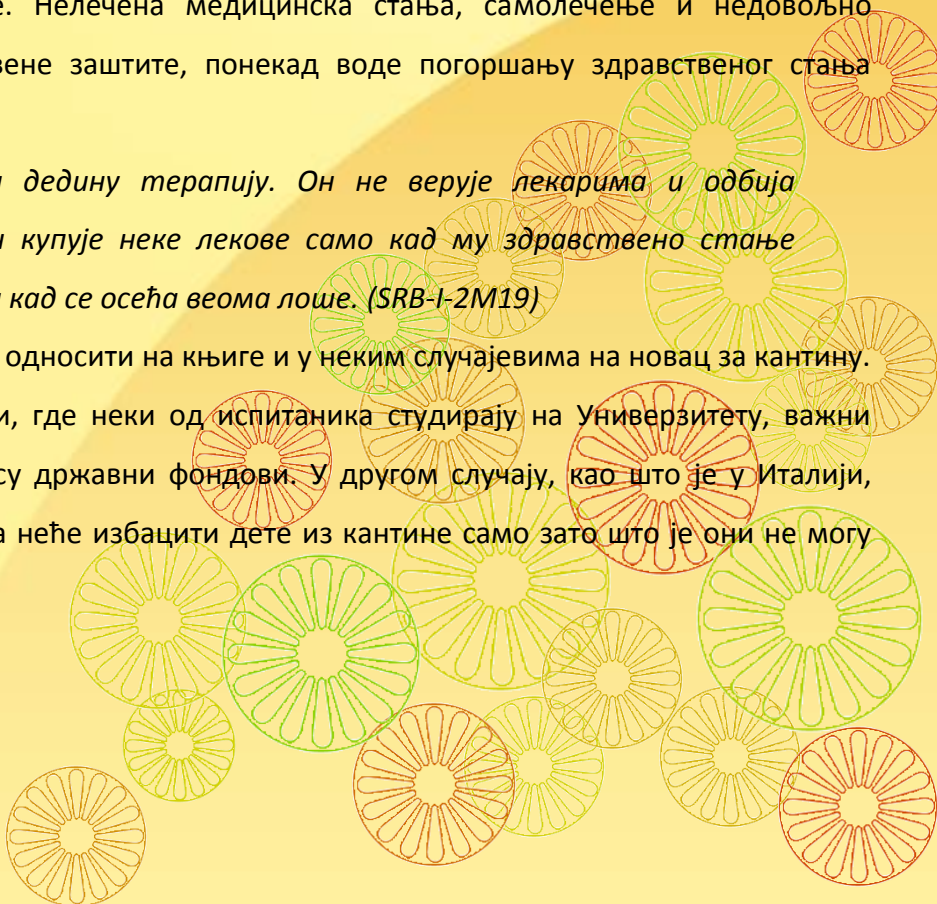
Списак за куповину се од стране појединих породица сматра добрим начином да се располаже малим износом новца који имају: листа омогућава куповину тачно оног што породици заиста треба, без да буду заведени понудама супермаркета.

Следећа најзначајнија ставка у трошковима ромских породица је становање, посебно кирија и рачуни. У свакој земљи је ситуација специфична, с обзиром на то да услови становања варирају од једне земље до друге: Роми могу живети у регуларним камповима, сегрегираним насељима, приватним кућама, социјалним становима или изнајмљеним становима. Ови услови становања утичу на различите нивое трошкова које породице Рома треба да покрију. Један пример је случај у Италији где највећи борј испитаника има дугове према општини, с обзиром на то да је изнајмљивање привремених кућа за Роме мигранте и место у кампу за Синтије, подељено између њих и општине. Веома често породице не могу плаћати редовно и дугови се нагомилавају, што води ка ризику исељења. Словенија и Србија пријављују сличну ситуацију, где се комуналне услуге ретко плаћају. У овим случајевима, комунални дугови Рома обухватају рачуне (електрична енергија, вода, гас). Онде где је снабдевање у надлежности приватних компанија, ситуација је лошија, услед постојања ризика од искључивања снабдевања гасом или електричном енергијом.

Здравствени трошкови се сматрају веома значајним, посебно у оним породицама које имају инвалида или старије особе. Износ новца који се троши у здравствене сврхе зависи од тога у којој мери Национална служба здравственог осигурања покрива трошкове здравственог осигурања, лекове и посете. Нелечена медицинска стања, самолечење и недовољно поверење у систем здравствене заштите, понекад воде погоршању здравственог стања људи:

Не купујемо лекове за дедину терапију. Он не верује лекарима и одбија медицинско лечење. Он купује неке лекове само кад му здравствено стање постане веома тешко и кад се осећа веома лоше. (SRB-I-2M19)

Трошкови школовања се могу односити на књиге и у неким случајевима на новац за кантину. У случају као што је у Србији, где неки од испитаника студирају на Универзитету, важни ресурси за ромске студенте су државни фондови. У другом случају, као што је у Италији, људи рачунају на то да школа неће избацити дете из кантине само зато што је они не могу платити:

Ништа не трошим на школовање. За кантину би требало да платим 130/140 евра месечно, али ја то не могу да приуштим. Срећом, школа даје мојој деци храну без обзира на то. (IT-I-06M36)

За школске књиге и друге ставке, као што је одећа, неколико породица Рома и Синтија у различитим националним окружењима потврђује да не троши, већ рачунају на подршку пријатеља (донације унутар и изван заједнице) или на локални Црвени крст. Одећа представља значајну ставку за свакодневни живот, али није на значајном нивоу трошкова интервјуисаних људи. Значај доброг одевања је посебно приметан код Рома који иду у школу или на посао, услед снажне дискриминације њихове заједнице, па су често из ових разлога неки трошкови прихватљиви.

Возила и трошкови пута су кључни за поридични бизнис: аутомобили и камиони су најраспрострањенија средства транспорта којима се иде на посао или у прикупљање метала. Трошкови који се односе на кола и камионе углавном обухватају осигурање и гориво, док се механичко одржавање углавном спроводи унутар заједнице; прилично је уобичајено имати брата, ујака или рођака који је веома добар механичар. Чак иако је осигурање возила веома скупо, људи обично успевају да то плате на време и доста унапред планирају тај трошак, због значаја превоза са свакодневни живот и (незваничан) рад. Значајан ниво трошкова се такође односи на јавни превоз по граду у коме живе, као и на путовање до куће, у случају миграната.

Такође смо истраживали и околности, тржишта и друштвене релације у вези са потрошњом. Посебно значајне су свечаности, друштвени догађаји као што су венчања, рођендани, крштења и сахране, а они се сматрају веома важним из неколико разлога: у питању су догађаји на којима се увећане породице састају, на којима неко може показати своју дарежљивост и имућност, на којима јачају друштвене везе са осталим припадницима заједнице. Чак иако новац потрошен приликом неког од ових догађаја није велики (тј. просечна вредност поклоне за венчање износи 30 евра), они су прилично чести током године и захватају значајан део годишњег буџета породице. Чињеница да Роми и Синти троше новац на овакве догађаје упркос томе што живе испод прага сиромаштва, негативно је оцењена од стране социјалних радника:

Роми троше новац на раскошне прославе: венчања, матуре и рођендане. Свадбе морају да буду раскошне; сви људи из комшилука су позвани. "Брак је инвестиција". Уложен новац мора бити враћен од стране гостију. (BG-I-FG1)

Ако погледамо мимо ове снажне предрасуде, можемо видети да је за већину породица заједница од великог значаја за њихово свакодневно преживљавање. Венчања и остале свечаности представљају, с једне стране, прилику за акумулирање симболичког капитала, препознатог кроз учвршћивање друштвених веза и односа, уз трошење новчаног капитала. Такође представљају и кругове узајамне помоћи јер се уложени новац враћа у круг, у складу са реципроцитетом, јер ће свака породица имати прилику да организује сопствено славље и позове друге.

Један од најважнијих резултата анализе навика трошења је чињеница да су оне изузетно повезане са расположивошћу извора прихода. Као што је већ наглашено, да ли ће имати стабилну месечну плату или зарађивати новац од данас до сутра, зависи од начина на који људи размишљају о трошковима и од тога у којој мери могу планирати ванредне издатке. Тренутни услови рада већине испитаника су у тој мери несигурни да они нису увек у могућности ни да покрију своје основне потребе, као што је становање или трошкови школовања.

3.3 Перцепција економског успеха

Посматрајући перцепцију успеха, верујемо да можемо разумети шта Роми желе као постигнуће, статус који се односи на предмете потрошње, као и вредности у вези са њима.

Економски успех је често повезан са поседовањем материјалних ствари, посебно великих кућа, луксузних аутомобила, модерне одеће. Као што је већ наглашено, једна од примарних потреба испитаника је кућа. Актуелна стамбена ситуација Рома се карактерише високим трошковима и дуговима, несигурношћу услед нерешених правних питања, или неадекватним и подвојеним живљењем. Као што је неколико испитаника из различитих земаља истакло, бити богат, појединцима даје основне услове сигурности (као што је поседовање куће). Кућа представља објект који је углавном повезан са имућношћу и економским успехом, не само зато што може бити веома лепа или са добрим намештајем показујући богатство власника, већ и зато што може бити лоцирана, на пример, изван подвојених заједница.

Преселили бисмо се изван ромског села, купили стару кућу и реновирали је. (SI-I-2M30)

Материјална имовина је повезана са друштвеним статусом, као што је елегантан аутомобил или одећа, и може бити и знак друштвеног распознавања. Многи испитаници немоју

могућност да отпутују на одмор или да потроше новац на забаву (храну и изласке); они повезују разоноду са економским успехом. Бити богат је повезано са психолошким благостањем, које се карактерише са мање свакодневних брига у поређењу са сиромашнима.

Неки испитаници су причали и о нематеријалном или духовном богатству, које се односи на морално богатство појединца, насупрот добробити стеченој на нелегалне начине.

Како бисте неког сматрали богатим, морате знати како је он зарадио новац.

Према мом мишљењу, нека особа је богата, ако може потврдити да је њен новац чист.(IT-I-08F55)

Друга дистинкција се бави разликама између богатства и успеха. Прво је у вези с новцем, без обзира на то како је стечен, који омогућава куповање материјалних објеката који показују богатство власника. Супротно томе, успех је интерпретиран, од стране неких испитаника, у својој социјалној димензији и конципиран као образовни профил особе. У овом погледу, објашњење доприноси унутрашњем богатству особе и има снажан утицај на његов/њен положај и каријеру.

Роми, услед своје економске ситуације често позајмљују новац од блиских рођака и пријатеља, стога, они великодушност виде као важан предуслов за размену услуга унутар заједнице, сачињену од спремности да се помогне, емпатије и практичне подршке у животу оних које воле. Ова врста великодушности остаје у заједници, у “затвореном магичном кругу поверења” (SRB-I-8F36) како је навео испитаник из Србије.

Друга врста великодушности подразумева нематеријалну подршку, која се сматра изузетно важном, посебно међу онима који немају ништа материјално да пружи, дају или позајме. У овом случају, социјална и емоционална повезаност са члановима “магичног круга” је приказана кроз подршку, одобравање и охрабривање.

Немам новца да помогнем другима, чак и када бих хтео... Али када дође до других ствари, подршке, на било који начин, мислим да сам великодушан и да пружам другима и више него себи. (SRB-I-3M25)

3.4 Штедња, инвестиције и кредит

Многи учесници, посебно они који живе од данас до сутра, не зарађују довољно новца како би могли да штеде, јер задовољење основних животних потреба оставља мало простора за штедњу.

За оне испитанике који штеде, углавном то раде за будуће велике неопходне издатке. У Бугарској, идеја о штедњи није у вези са идејом о будућем благостању или сигурношћу. У Италији, осигурање аутомобила се сматра једним од највећих трошкова због којег је неопходно штедети новац (као што је описано претходно). У Грчкој, разлози за штедњу су велики породични догађаји, као што су потреба хоспитализације, рођење детета, венчање сина или ћерке, смрт и сахрана члана породице или блиског рођака, односно, пријатеља. У Словенији, поједници наводе да имају месечну штедњу за потребе детета, реновирање куће и уређење дворишта. Насупрот томе, у Србији они који штеде то чине без посебних издатака на уму, изузев једне особе која је штедела за куповину аутомобила.

Штедња је стратегија за суочавање са догађајима у животу и великим периодичним издацима, где се мисли на краће и просечне временске периоде. Није мотивисана идејом о промени нечијих укупних животних услова и достизању замишљеног економског успеха. Ипак, резултати показују да, барем они који су мало боље стојећи, донекле планирају и организују породичне финансије. Ово није случај са породицама које су сиромашније, које не могу планирати, и стога то теже могу извести.

Идеја о инвестирању је такође нешто другачија од значења које се са њом повезује у економским наукама. Инвестиција за испитанике представља већи трошак, при чему тај трошак не доприноси нужно будућој производњи, осим, на пример, аутомобил за такси возача или за оне који је користе у пословима рециклирања. У свим земљама, важно место заузимају трошкови у вези куће и становања, који се сматрају инвестицијом. Ово је врло релевантно уколико размислимо о исподпросечним условима становања, што је случај са Ромима у свим земљама. Неодговарајуће куће захтевају више прилагођавања, знатно чешће траже и више времена. На друго место у хијерархији инвестиција испитаници стављају куповину возила (Бугарска, Грчка, Италија). Мобилност је такође повезана са животним простором, јер су нека насеља на периферији градова, и до њих није могуће доћи јавним превозом. Тема улагања у мали бизнис се појавила у интервјуима у Србији и Грчкој, а неколико учесника је навело да себе види као предузетнике.

Незванично позајмљивање новца међу пријатељима, комшијама и рођацима се описује као честа пракса у сваком смислу. Односи се на, с једне стране, кругове реципроцитета и узајамну помоћ, обухватајући мале износе новца у краћем периоду. С друге стране, у свим истраженим заједницама, динамика дуга указује на постојање праксе зеленаштва. Сазнали смо чињеницу да је тему зеленаштва тешко истражити, ипак, чак и када испитаници нису

отворено говорили о томе, признали су њено постојање. На пример, у Бугарској, Словенији и Италији, испитаници су признали да та пракса постоји и навели каматне стопе које се практикују:

Уколико ја на пример позајмим 100 евра, морам да им вратим 200 евра. Ако им не вратим новац на време, камата се удвостручује. Ако не можете да вратите новац, настаје конфликт. Они могу да вас пребију или вам узму све што имате. Ово се мени још никада није догодило, али се често дешава људима који позајмљују новац. (SI-I-06M34)

Стручњаци у фокус групи у Бугарској су приметили да је незванично позајмљивање новца пракса код које постоје разлике међу генерацијама: млађи, образованији људи то чине ређе од старијих.

Неформални дужнички кругови и мреже моћи које они дефинишу унутар заједница су важна питања, која превазилазе пуко управљање финансијама и односе се на везу између неједнакости и друштвених конфликта. Ово су важне теме које треба обрадити током курса, имајући на уму финансијске плусеве и минусеве, али исто тако и друштвени утицај и утицај на заједницу једног оваквог феномена.

3.5 Односи са банком

Најчешћа тема која се појавила у свим земљама је та да је однос са банком заправо питање поверења: с једне стране, Роми не верују банци, док, с друге стране, имају ограничен приступ услугама банке, стога ни банке не верују њима. Овај став је понекад распрострањен и међу остатком популације, као у Бугарској, где је, током економског колапса 1996., 17 банака банкротирало и многи Бугари су изгубили своју уштеђевину услед поверења у банкарски систем.

Представа о банкама изгледа као мешавина фолклорних конструкција са осећајем несигурности. У Италији, 61-годишњи сакупљач гвожђа каже да *“новац мора да се окреће. Дође једног дана и оде следећег. Нкада нисам имао рачун у банци зато што је бескористан. Новац мора бити мобилан, док је банкарски рачун статичан. Уколико новац дате у банку, онда га је веома тешко користити.” (IT-I-09M61)*. У Србији неки испитаници сматрају да банке пљачају људе, док други изражавају забринутост у вези са могућношћу отплате дугова док живе у економски нестабилној ситуацији. Насупрот томе, испитаници у

Бугарској, унапред сматрају да би били дискриминисани уколико би покушали да се обрете банци.

Пристап Рома банкарским услугама је ограничен из различитих разлога, као што је напоменуто од стране интервјуисаних: предуслов за добијање кредита је уговор о сталном запослењу, који многи од њих немају: (како се испоставило у Италији, Бугарској, Србији, Словенији), док разумевање банкарских докумената и комуникација са агенцијама захтевају одговарајући ниво писмености, опште и финансијске. Недостатак разумевања услова, заједно са нестабилним приходима, може водити ка проблемима у отплати дугова, како је истакнуто од стране стручњака, у вези са Ромима у Бугарској.

Нека искуства са банкама ипак постоје. Највећи број људи у Италији који су имали или имају регуларан посао, бива плаћен путем банкарских трансакција, тако да су Роми који раде имали рачун у банци. У Србији, највећи број испитаника и њихових породица је користио кредите банака *“у добра стара срећна времена”* (SRB-I-8F36) са конкретном наменом као што је куповина кућа, намештаја и кућних апарата.

3.6 Планирање будућности

У најекстремнијим случајевима, изгледа да је планирање будућности изван домаћа одраслих чланова породице. Ова ситуација је описана од стране сиромашних породица интервјуисаних у Словенији, које су навеле да избегавају да размишљају о будућности јер страхују да би се ствари могле погоршати. Такође, у Италији постоји талас песимизма, јер се ионако оскудне могућности запошљавања и нехигијенски услови становања погоршавају услед економске кризе.

Стрепња у вези будућности је континуирано непријатно осећање за неке људе: у Бугарској, неколико интервјуисаних је изјавило да се осећа лоше због несигурности са којом се морају суочити, док су други искусили кризу анксиозности зато што се не осећају способним да обезбеде чланове своје породице. Уопштено гледано, представа о будућности је прилично мрачна, посебно за старије, незапослене испитанике са акутним перципирањем патње и потешкоћа. Осећај проласка кроз екстремно тешке периоде (ситуација кризе) паралише појединце који онда бивају још мање мотивисани за тражење решења.

Неки интервјуисани Роми из источноевропских земаља виде миграције као могућу стратегију за побољшање њиховог живота у будућности. Иако се ставови у вези са тиме разликују од једног до другог интервјуисаног, то се помиње као важећа опција у Србији и Бугарској,

заједно са представом о западу као месту на коме је боље: *“Очекујем да ћу у иностранству зарадити пуно и живети пристојно.”(SRB-I-3M25).*

Комплектирање образовања изгледа да представља обећање, а некада чак и гаранцију бољег живота. Млади, образовани људи у Србији виде себе на стабилним пословима, како живе независно и помажу својим породицама. Такође и за неке од интервјуисаних у Бугарској, завршетак школовања је представљао циљ и средство за остваривање боље будућности.

Неки од учесника (у Србији и Бугарској) су имали конкретне предузетничке планове у средњем року, за активности као што су књиговодство, трговина, а такође и за развој постојећих послова.

Идеје о будућности су углавном нејасне пројекције, а не прецизни и структурирани планови. Претварање идеја у циљеве и унапред испитивање одређених акција које би омогућиле постизање циљева, могу бити корисне вештине, које је потребно развити како би се спречио неуспех пројеката и људи мотивисали за њихово постигнуће.

4. Закључци и препоруке

Маргинализоване групе, попут Рома, имају приступ одређеним пословима, те је кључно користити отворене аналитичке категорије са циљем разумевања сложености њихових животних услова. Разлика између званичног и незваничног рада није довољно јасна, док су незванични послови и непријављени радници широко распрострањени међу циљном групом овог истраживања.

Позиција жена на тржишту рада захтева посебну анализу, услед двоструког неједнаког третмана коме су изложене: с једне стране, њихов приступ тржишту рада је отежан из етничких разлога, док, с друге стране, тешкоће постоје и због поделе унутар њихових заједница услед родних карактеристика. Ромкиње нису задужене само за послове у домаћинству (као што је чишћење и кување), бригу о деци и старим особама, и уопштено вођење домаћинства (тј. куповина), већ раде и изван својих домова са циљем да допринесу породичним приходима.

Велики удео ромске популације је незапослен, ангажован на незваничном тржишту и/или ради за дневницу, док преостали велики део живи ослањајући се на социјалну помоћ или од веома ниских примања. Док први имају потешкоћа у предвиђању и процени својих прихода који су нередовни и нестабилни, други једва могу достићи крај месеца због недовољног

износа који су примили. Оба случаја захтевају сложен систем управљања новцем са циљем да преживе, подржавајући притом потребу за развојем вештина финансијске писмености.

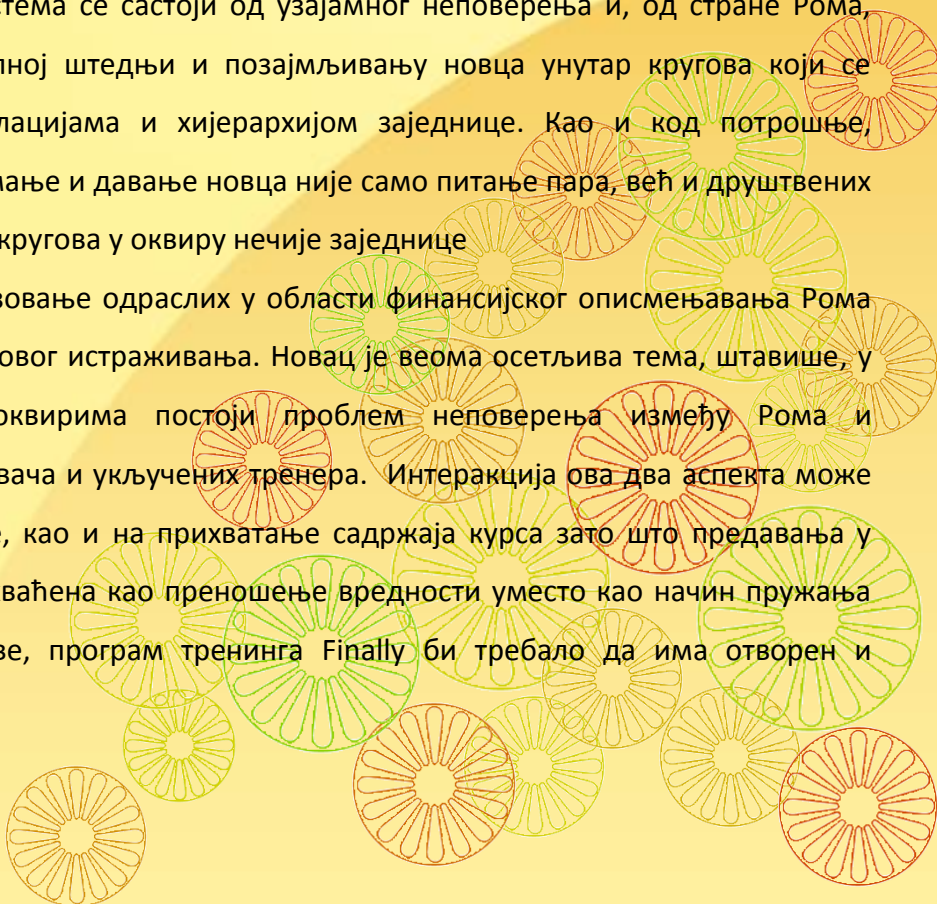
Иако су многи аспекти у вези са стањем сиромаштва заједнички за сиромашне Роми и сиромашне који нису Роми, и даље постоје извесне специфичности у којима се друга група може пронаћи, као што су посебни законски оквири, одређени програми и посвећене организације. То је резултат дугорочне сегрегације у животу и раду, на етничким основама, која води до одређених облика живљења и рада који се не појављују у другим популацијама, као што су на пример живот у “номадским насељима” или прикупљање и рециклирање материјала, да наведемо само ова два примера.

Истраживање указује на постојање незваничне мреже за помоћ која је у тесној вези са осећајем припадности истој етничкој заједници и користи се за позајмљивање новца или размену бесплатног рада. За Роми је важно да акумулирају друштвени и симболички капитал у оквиру заједнице, што опет води ка трошковима који се понекад могу окарактерисати као нерационални од стране оних који нису Роми, као што су статусна добра или поклони на церемонијама венчања.

Чак и када је успех за Роми које смо интервјуисали повезан са потрошњом добара, још увек је мотивисан потребом да се изађе из тренутне ситуације на мрагинама друштва, на пример, сељењем изван подвојеног окружења. Значај који у свом схватању економског успеха Роми придају адекватном смештају, заправо одражава болну слику њиховог тренутног стања.

Перципирање банкарског система се састоји од узајамног неповерења и, од стране Рома, давања предности неформалној штедњи и позајмљивању новца унутар кругова који се преплићу са друштвеним релацијама и хијерархијом заједнице. Као и код потрошње, позајмљивање, односно, узимање и давање новца није само питање пара, већ и друштвених релација, поверења и личних кругова у оквиру нечије заједнице.

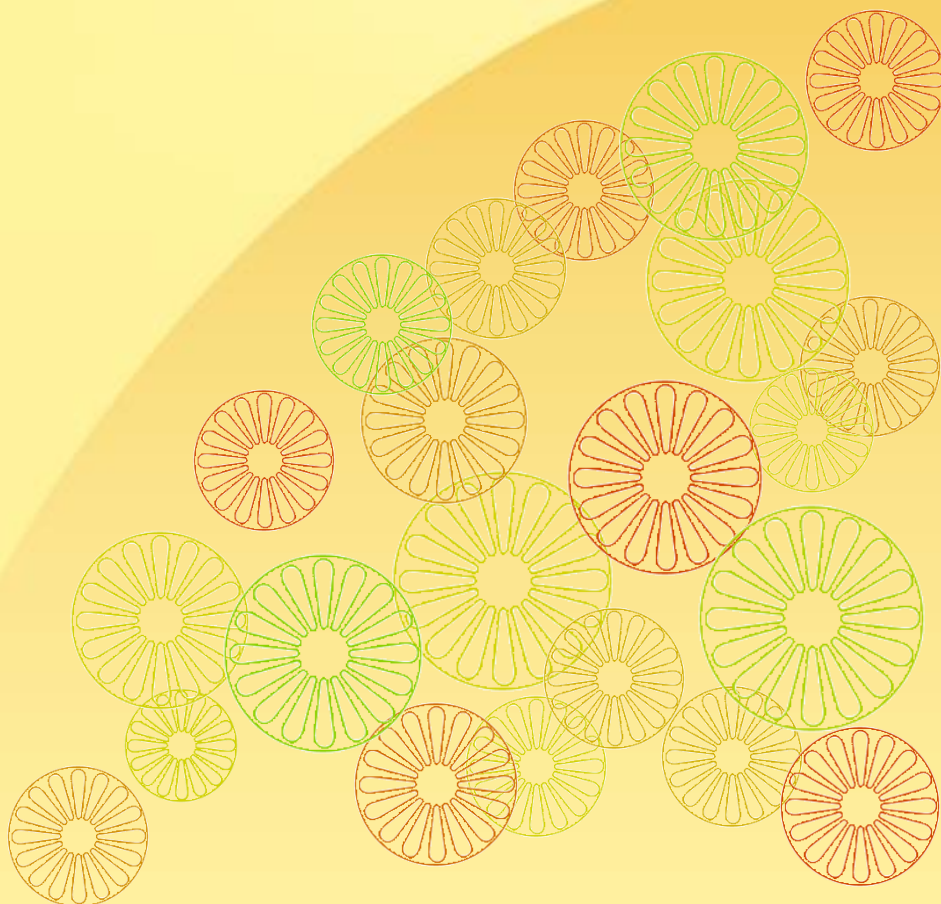
Неколико препорука за образовање одраслих у области финансијског описмењавања Рома се искристалисало на основу овог истраживања. Новац је веома осетљива тема, штавише, у различитим националним оквирима постоји проблем неповерења између Рома и социјалних радника, истраживача и укључених тренера. Интеракција ова два аспекта може негативно утицати на учешће, као и на прихватање садржаја курса зато што предавања у оквиру тренинга могу бити схваћена као преношење вредности уместо као начин пружања подршке. Из иве перспективе, програм тренинга Finally би требало да има отворен и

уважавајући приступ ка различитим вредносним системима људи укључених у ове активности.

Такође је важно превазићи у реторици “ми против њих”, што и даље наглашава и ствара разлике између Рома и остатка популације. Програм би требало да се фокусира на сличне животне стилове који се огледају у обрасцима потрошње, на пример (Кока Кола, инстант храна, модерне хаљине) и обратити пажњу на то када су разлике настале услед друштвене класе, услова становања, сиромаштва, уместо услед етничке припадности.

Програм би требало да посебно обрати пажњу на карактеристике полазника и, имајући у виду њихове специфичности, да изгради и примени најкохерентније технике учења, рад на мотивацији учесника, укључивање утицајних особа из домаћинства, коришћење визуелних и подстицајних техника (избегавати класична предавања и стимулисати учеснике да креирају сопствене садржаје).

Референце

- Bodewig, C., & Sethi, A. (2005), *Siromaštvo, socijalna isključenost i etnička pripadnost u Srbiji i Crnoj Gori: Slučaj Roma*, (2013 July 30th) Retrieved from: http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/SERBIAN_sam.roma.poverty.pdf
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (2006), *Roma and Travellers in Public Education. An Overview of the Situation in EU Member States*. Vienna: EUMC, 2006.
- The European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2009) *Housing Conditions of Roma and Travellers in the European Union. Comparative report*. (2009 October 29th) Retrieved from: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_housing_conditions_en.pdf
- The European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) and UNDP (2012), *The situation of Roma in 11 member states. Survey results at a glance*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.
- Fondazione Casa della carità "Angelo Abriani" (2012), *EU Inclusive. Rapporto Nazionale sull'Inclusione Lavorativa e Sociale dei Rom in Italia*. (2013 July 30th) Retrieved from: <http://www.casadellacarita.org/eu-inclusive/rapporto.html>
- Fundacion Secretariado Gitano (2009), *Health of the Roma Population, analysis of the situation in Europe. Bulgaria, Czech Republic, Greece, Portugal, Romania, Slovakia, Spain*. Madrid: Fundacion Secretariado Gitano.
- Jakšić, B., & Bašić, G. (2002), *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji – Rezultati socijalnog istraživanja, Centar za istraživanje etniciteta*, (2013 July 20th) Retrieved from: https://www.ercbgd.org.rs/%2Fen%2Fcomponent%2Fdocman%2Fdoc_download%2F4-romi-u-srbiji.html&ei=99hUpjzD4e60QXhsIDgDg&usg=AFQjCNEPQnk-cvV1WkmKn_F3DijA_eY_w&bvm=bv.55123115,d.bGE
- Kolthof, W., Lukáč, M. (2003), *Zlepšenie podmienok pre vstup mladých Rómov na trh práce*, SK 0002.01 a grantovej úlohy VEGA č. 1/0457/03 *Kvalita života – kvalitou sociálnej práce a vzdelávania dospelých*. Available at: <http://www.ff.unipo.sk/kvdsp/download/Zbrnk/ZbrnkPHARE-VEGAPrsv2003.pdf>
- Korpič Horvat, E. (2010), *Zaposlovanje Romov v Sloveniji*. In: *Romi in zdravje. Zbornik prispevkov nacionalnih konferenc*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.
- National statistics institute of Bulgaria (2011), *Nationwide census, final results [Data file]*. (2013 July 30th) Retrieved from: <http://www.nsi.bg/EPDOCS/Census2011final.pdf>
- Piasere (2004) *I rom d'Europa. Una storia moderna*. Roma: Laterza.
- Varga, R., Friškič, S. (2013), *Strategija razvoja romske skupnosti v Pomurju do leta 2020. Pregled stanja, vizija razvoja, programi in projekti za razvoj romske skupnosti v Pomurju*. Murska sobota: Regionalna razvojna agencija Mura.
- Mestna Občina Novo mesto (2013), *Osnutek strategije reševanja romske tematike v Mestni občini Novo mesto – prva obravnava*.
- Vlada Republike Slovenije (2010), *Poročilo o položaju romske skupnosti v Sloveniji*. Uradni list, št. 33/2007, oktober 2010.
- UNDP Srbija (2006), *Podrizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih Roma u Srbiji*, (2013 August 5) Retrieved from: <http://www.inkluzija.org/biblioteka/Izvestajpodrizikom.pdf>
- Urad Republike Slovenije za narodnemansjine (2006), *Splošne informacije o romski skupnosti v Sloveniji*, 4.12.2006. (2013 August 22th) Retrieved from: <http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/IzrednaGradivo3.pdf>

RAZVOJNO
IZOBRAŽEVALNI
CENTER NOVO MESTO

UNIVERSITY OF PIRAEUS
RESEARCH CENTER

ΤΕΧΝΙΚΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ
Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

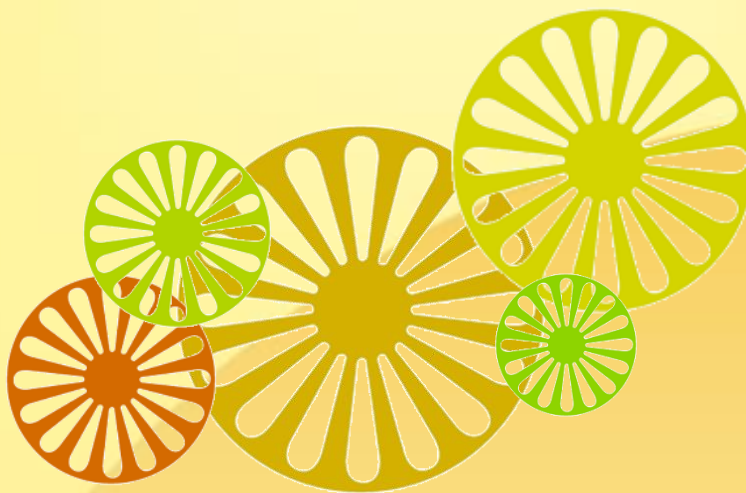
336:37.014.22(4=214.58)(0.034.2)

UPRAVLJANJE neizvesnošći [Elektronski vir]. Istraživanje nivoa finansijske pismenosti romskih porodica u šest zemalja / [autori Oana Marcu ... [et al.] ; prevod TailorMade Production]. - El. knjiga. - Novo mesto : Razvojno obrazovni centar, 2015

Prevod dela: Managing uncertainty. Research on the financial literacy of Roma families in six countries

ISBN 978-961-6985-02-4 (pdf)

1. Marcu, Oana
281984256

O PROJEKTU

Stoga, glavni cilj projekata je podizanje nivoa finansijske pismenosti među odraslim Romima i informisanje o različitim potrošačkim uslugama. Najpre, primenom jedinstvene metodologije, u svim zemljama partnera smo istražili koji je nivo znanja Roma iz ove oblasti. Sproveli smo intervjuve vođene sa Romima kao pojedincima, dve fokus grupe sa profesionalcima koji se bave pitanjima Roma i značajnim predstavnicima romske zajednice. Pored toga, proučavanjem različite literature, istraživali smo kako uglavnom obrazovani Romi uspešno upravljaju svojim porodičnim finansijama. Na osnovu ovog istraživanja, razvili smo program edukacije o tome kako efikasno upravljati porodičnim finansijama, biti informisan potrošač, štedeti novac i kupovati pametno itd. Praćen je nastavnim i sredstvima za učenje, prilagođen potrebama romske manjine i fokusiran na sticanje praktičnih veština koje bi osigurale bolji kvalitet života. Program i alati za učenje će biti testirani putem pilot akcija, unapređeni i objavljeni na jezicima svih partnera na kraju projekta.